

EL CAS MALLORQUÍ: EVOLUCIÓ I ESTAT ACTUAL

JAUME ALBERTÍ I ALBERTÍ

Un cop presentada, en l'anterior article, la historiografia del territori balear, Jaume Albertí aprofundeix ara en l'anàlisi del cas mallorquí que, segons ell, és un dels exemples més prolífics en estudis històrics sobre el propi territori dins de tot l'Estat espanyol. L'article deixa constància dels arxius on es poden trobar les fonts documentals sobre la història de l'illa, a més dels autors i les obres que, des del segle XVI, han anat configurant la historiografia mallorquina.

No hi ha dubte que Mallorca és terra propícia per al desenvolupament de la historiografia local. Dins l'àmbit dels Països Catalans, podem afirmar, sense por d'equivocar-nos, que és en aquesta illa on s'ha treballat amb més intensitat el fet històric local. Crec que tampoc no ens confondríem si asseveràssim que les Balears són una de les comunitats autònomes de l'Estat espanyol que compta amb més treballs d'aquest gènere per quilòmetre quadrat.

Aquesta tasca, iniciada primer per erudits autodidactes i continuada ara per joves universitaris, s'ha traduït, especialment els darrers trenta anys, en la publicació d'una quantitat de monografies d'història local mai no assolida. Dels cinquanta-dos pobles que formen l'illa de Mallorca, no n'hi ha cap que no pugui recórrer a la publicació d'un estudi sobre el seu passat, total o parcial, amb més o menys fonament científic. La resposta al perquè de tot plegat és múltiple i alhora complexa. És fruit de la concatenació de factors que són, segons el nostre parer, ben objectius si es deixen de banda els sentiments de pertinença a una comunitat: «la història del meu poble».

En primer lloc, no hi ha dubte que el fons documental mallorquí és excepcional, tant per la seva quantitat com pel seu interès històric. L'Arxiu del Regne de Mallorca, l'Arxiu Diocesà de Mallorca, l'Arxiu Capitular o de la Seu de Mallorca i els arxius municipals són els quatre santuaris on, inexcusablement, qualsevol estudiós de la història de la Part Forana mallorquina ha d'acudir.

La primera d'aqueixes «cases devocionals» és, sens dubte, l'arxiu històric i públic més important de les Balears i un

dels més valuosos dels territoris de parla catalana amb seu a la ciutat de Palma. L'Arxiu del Regne de Mallorca fou oficialment creat l'any 1851, si bé ja existia abans, dins el context de promoció arxivística que es vivia a l'Estat espanyol a mitjan segle XIX. Des de la direcció de Josep M. Quadrado (1840), els fons documentals d'aquest interessant arxiu han anat en augment gràcies a les diligències dels seus diferents directors, o bé per les transferències des d'organismes oficials, o bé per compra, o bé per donacions privades i en qualitat de dipòsit. La quantitat i l'interès històric d'aquest dipòsit documental és la font on beu, o hauria de beure, l'historiador local mallorquí.

Aquest arxiu, amb més de 5.000 metres de prestatgeries ocupades per documents que es remunten als primers anys de la conquesta de l'illa per Jaume I i arriben fins a dates molt recents, possibiliten moltes línies d'investigació que sembla impossible que s'esgotin mai.

Pel que fa a l'Arxiu Diocesà de Mallorca, aquest és l'òrgan administratiu i dipòsit documental del Bisbat de Mallorca des que aquest fou creat, el 1238, tot i que disposa de pergamins anteriors a la conquesta. Moltes parròquies de tota l'illa hi han tramès la seva documentació històrica, cosa que ha significat una centralització del fons parroquial forà a la ciutat de Palma.

L'Arxiu Capitular, o de la Seu, de Mallorca és l'altre recinte documental d'administració central sota la tutela i jurisdicció de l'autoritat eclesiàstica mallorquina. Es troba instal·lat en tres sales contigües al claustre de la Seu i és un dels arxius importants menys treballat, examinat i, per tant, «explotat» pels in-

vestigadors mallorquins. Sobre el seu fons documental, els anys 1936, 1942 i 1943 l'arquebisbe de Mallorca, Josep Miralles Sbert, publicà un monumental catàleg. Així mateix, l'Arxiu Capitular compta amb un *Repertorio* confeccionat durant el segle XIX pel canonge Pere Juan Julià, a més d'uns *Índices alfabètics* igualment preparats per l'esmentat Miralles.¹ Durant el present any, per donar-lo a conèixer encara més, fomentar el seu ús i procedir a una millor conservació dels seus fons, s'han condicionat les sales destinades a la investigació i dipòsit de documents, els quals es remunten al segle XIII.

En l'actualitat, cada ajuntament de l'illa posseeix el seu arxiu i, en molts casos, la documentació es remunta a l'Edat Mitjana, encara que no de forma seriada: Santa Margalida i Pollença (segle XIII), Binissalem, Capdepera, Inca, Manacor, Montuïri, Muro, Selva, Sencelles, Sineu, Sóller (segle XIV), o Alaró, Artà, Banyalbufar, Campanet, Campos i Lluçmajor (segle XV). Altres arxius (Andratx, Porreres i Santanyi), pocs sortosament, perden la documentació anterior al 1868, ja que foren saquejats amb motiu dels esdeveniments revolucionaris. Avui, molts arxius municipals estotgen documents històrics que fan únicament referència al poble veïnat. Fins a la segregació definitiva, practicada generalment en el segle XIX i començament del XX, molts pobles compartiren un mateix centre administratiu. La ubicació física d'aquest focus emissor receptor de documentació, normalment, coincidia amb la població on s'erigí el temple parroquial arran de la conquesta catalana (1229). La utilitat i el coneixement d'aquests arxius passa per

El territori mallorquí ha estat un camp de treball de primer ordre per a l'historiador local, pels antecedents i el bagatge històric que l'illa ha heretat. Restà en poder dels àrabs des de l'any 903 fins a la conquesta de Jaume I, l'any 1229.

l'organització del seu fons i la publicació i divulgació dels seus inventaris. Fou destacable la labor de Jaume Lladó Ferragut quan, entre el 1940 i el 1978, publicà els inventaris de fins a 23 arxius municipals durant una època en què aquests estaven abandonats de la mà de Déu. Actualment, pràcticament tots ells s'han reorganitzat gràcies als convenis que el Consell de Mallorca ha signat amb molts ajuntaments de l'illa i, pel que fa a la divulgació dels seus fons, s'han publicat els inventaris dels de Bunyola, Consell, Escorca, Felanitx, Lloret de Vistalegre, Llubí, Maria de la Salut, Montuïri, Muro, Pollença, Porreres, Santanyí i Sóller.

Amb la creació, l'any 1978, de la Universitat de les Illes Balears, es donà un pas endavant cap a l'interès social per la investigació de la història mallorquina. Aquesta institució d'ensenyament superior va permetre avalar, almenys teòricament, la formació científica dels novells historiadors investigadors, els quals centraren llurs primers estudis en la comunitat més propera: el seu poble o municipi. Un altre fet que ha possibilitat promoure l'interès per la investigació de la nostra història local i, per tant, fer créixer els coneixements que en tenim, ha estat la proliferació de treballs publicats bé per editorials privades, bé per institucions municipals o supramunicipals. Durant els darrers deu anys, aquest fet ha estat tan exagerat que un bibliòfil interessat sols en aquesta temàtica, amb dificultat pot donar abast a la pila de llibres que mensualment ha de subministrar a la seva biblioteca. Els culpables d'aquesta «invasió de pàgines impreses» es troben, d'una

banda, en el gremi d'editors mallorquins, sempre sensibles a la temàtica històrica local i, de l'altra, en el Consell de Mallorca i en les subvencions que reparteix en concepte del denominat «suport genèric». Aquestes ajudes als editors mallorquins tenen com a finalitat, bàsicament, facilitar la difusió de la nostra cultura en llengua catalana, a més de possibilitar la viabilitat econòmica d'un projecte que, es mou, no ho oblidem, dins un mercat poblacional reduït.

Però, a l'hora d'assenyalar els factors que han encaminat el territori mallorquí a ser un camp de treball de primer ordre per a l'historiador local, no hem de menysprear els antecedents i el bagatge historiogràfic que l'illa ha heretat. Per situar els orígens de la historiografia mallorquina, cal remuntar-se a les acaballes del segle XVI, quan el metge, matemàtic, astrònom, cartògraf, teòleg i eclesiàstic manacorí, cronista també de la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca, Joan Baptista Binimelis (Manacor 1539-Palma 1616), va escriure una història de Mallorca fruit d'una comanda que els jurats del Regne realitzaren a l'autor. L'any 1595, Binimelis sistematitzà la història de l'illa en 7 llibres, escrits en català, i traduïts per ell mateix posteriorment al castellà, l'any 1601. Cap d'ells no entrà a la impremta i, amb el temps, se'n va arribar a perdre el manuscrit original. Sols gràcies a les còpies manuscrites efectuades per autors posteriors, tenim ara coneixement de la primera obra redactada d'aquest gènere a l'illa, al servei –sembla– dels interessos polítics dels magistrats municipals. Binimelis dedicà una

part important de la seva història a la descripció dels pobles mallorquins, fet que el situà en un precedent i exemple a seguir, o a copiar, per part dels posteriors historiadors mallorquins. L'obra s'arribà a publicar completa ja en el nostre segle, l'any 1927.²

Continuadores i complementadores, però també «transcriptores», de la història de Mallorca de Binimelis, foren bàsicament les obres redactades per Joan Dameto,³ Vicenç Mut,⁴ Jeroni Agustí Alemany,⁵ Guillem Terrassa,⁶ Francesc Tallades,⁷ M. Moragues i Joaquim M. Bover.⁸ Tots aquests historiadors també analitzaren, amb major o menor grau d'intensitat i de repetició –i això és el que ens importa ara– els fets o processos històrics dels diferents municipis o parròquies mallorquines. És la primera bibliografia (primera per antiga) que l'historiador local actual ha de consultar per tal d'investigar, interpretar i sintetitzar la microhistòria del poble mallorquí. En molts casos, quan es complementen amb documentació de primera mà, l'investigador es veu obligat a posar remei als errors històrics que secularment s'han heretat d'edició en edició.

Hem vist com Binimelis i els seus «successors» elegiren tota l'illa de Mallorca, a manera de gran municipi, com a primer gran escenari d'un estudi historiogràfic on tots els fets locals s'interrelacionen i esdevenen a la pràctica gran part de la redacció de l'obra. Però no fou fins a partir del segle XVIII quan es donaren els primers intents d'històries monogràfiques d'àmbit local: de les viles, parròquies i termes forans.

Del segle XVIII destacà l'aportació del ciutadà Antoni Deià (1707-1767), que va prendre el nom de Gaietà de Mallorca quan s'ordenà frare caputxí. Al convent, es dedicà a l'estudi crític de la història de Mallorca, especialment de l'obra de Binimelis. Però, simptomàtic és que ja Bover el qualificà de «*historiador crític, aunque escesivamente crédulo...*». Efectivament, així es dedueix de la publicació l'any 1746 de *Loseta Ilustrada*, on el condicionant religiós nobiliari és ben present en tota l'obra. El mateix títol exalta la conquesta de l'illa, es parla de l'antiga imatge de la Mare de Déu que es venera i es presenta la genealogia dels Aiemans i Lloseta, porcioners d'aquella contrada des de la colonització catalana de mans del rei Jaume I. També escriu extensament sobre la història de l'antiga Roma i pretén provar que *Lauseta* fou

una població romana. Amb aquesta finalitat, exposà els diferents objectes antics que s'havien desenterrat pels camps de conreu del poble.⁹

Altres autors, molts d'ells eclesiàstics, que trobà necessari destacar dins la historiografia local mallorquina del segle XVIII foren: Joan Cervera, Guillem Terrassa, Joan Verger i Jeroni de Berard.¹⁰

El segle XIX aportà un fet transcendental que, en un lapse de temps breu, motivà el que en paraules d'Antoni Mut Calafell, director jubilat de l'Arxiu del Regne de Mallorca, s'ha entès com una «democratització de l'accés als documents dels grans Arxius». La Reial Ordre publicada a la *Gazeta de Madrid*, el dia 20 d'abril del 1844, autoritzava la lliure consulta de la documentació considerada històrica i que es guardava als arxius de l'Administració pública espanyola. A la llarga, a poc a poc, probablement ja dins el nostre segle, l'accés lliure a la documentació històrica suposarà el començament de l'expurgació de totes aquelles incorreccions històriques estipulades i secularment acceptades. Aquests errors han estat escampats per les edicions d'unes «històries bibliogràfiques» redactades sols amb l'ajuda d'una bona biblioteca i una excel·lent habitud de lectura, deixant en un segon pla la investigació arxivística.

En definitiva, el segle XIX significà l'esclafit d'articles, opuscles i estudis monogràfics sobre les viles i pobles mallorquins, a més de publicar-se algunes històries generals, amb més fonament bibliogràfic que arxivístic. Però, a poc a poc, la preparació de l'historiador local es depurà i s'imposà una rigorosa metodologia validada per la consulta documental. D'entre els respectables i representatius estudis locals del segle XIX mallorquí, sense ànim de ser exhaustiu, podem destacar els que realitzaren els historiadors següents: Josep Barberi Santceloni, Francesc Tallades, Joaquim M. Bover, Joan Josep Amengual i Josep Rullan.¹¹

Si, tal com hem dit, el segle XIX suposà per a l'historiador la «democratització de l'accés als documents dels grans Arxius», el XX significarà per a l'historiògraf mallorquí la democratització de la història local, bona part entesa com a investigació arxivística. A partir d'aquella progressiva obertura dels arxius al públic, l'historiador local mallorquí ja no tenia perquè pertànyer a una classe social privilegiada, com ara foren els cronistes oficials, els eclesiàstics, els juristes o els nobles il·lus-

trats. El nostre segle, l'organització dels grans dipòsits documentals, tant civils com eclesiàstics, ha posat a l'abast de l'historiador local una quantitat d'informació inexhaurible, de la qual els pretèrits erudits locals no se'n pogueren beneficiar. En aquests moments, a Mallorca, el període de la història local que es troba més avançat —per la quantitat d'estudis publicats— és, sens dubte, l'època que com-prèn des de la conquesta catalana per les hosts de Jaume I fins al segle XVI. No queda cap poble mallorquí que no compti amb la publicació d'una monografia històrica que abracci almanco una part de l'esmentat període.

Aquesta situació, que de segur acontentarà els medievalistes, és atribuïble al felanitxer Ramon Rosselló Vaquer. Bona part de la metodologia emprada per aquest historiador és qualificable neta-ment de neopositivista, atès que ha publicat nombrosos estudis (sobretot monografies del segle XIII) on s'ha limitat a sistematitzar i ordenar, a través de registres o transcripcions, els documents històrics per tal de reconstruir el passat d'un poble o comunitat històrica. Altres vegades, sobretot quan ha publicat amb coautoría, ha combinat la interpretació dels documents amb un apèndix documental exhaustiu fins a límits inversemblants.

Per a l'aplicació d'aquesta doctrina a l'època medieval mallorquina, Rosselló s'ha vist obligat a fer valer la coneixença dels fons documentals de tots els arxius

de Mallorca i dels més importants de Catalunya, València i Madrid, a més de depurar una tècnica de lectura paleogràfica que li ha permès de buidar bona part del fons documental a estudiar, especialment el del segle XIII. Molts col·legues mallorquins, i no pocs de catalans, han begut d'aquestes aportacions documentals (alguns de forma lícita, altres simplement «apropiant-se-les») per a l'ampliació d'estudis estrictament interpretatius. Tot i així, alguns historiadors mallorquins han criticat el mètode emprat per Rosselló, per la manca de «reflexió-interpretació històrica» (sic), malgrat que no se li pugui criticar la manca de compromís intel·lectual a l'hora d'interpretar i teoritzar sobre la documentació localitzada. Prova d'això són els seus aclariments ben fonamentats sobre la bandera de Mallorca i la polèmica que es generà arran de l'inici del procés autonòmic balear.

A més de Ramon Rosselló, hi ha molts altres investigadors especialitzats a historiar l'anomenada Part Forana de Mallorca, si bé molts d'ells han reduït o, millor dit, han concentrat els seus estudis en un sol poble.¹² No és l'objecte del present article l'enumeració de tots els historiadors i llurs obres locals, però potser sí seria convenient enunciar quins són, avui, els fonaments bàsics al voltant dels quals l'investigador local dona a conèixer els seus estudis al lector interessat.

En primer lloc, i des de ja fa uns quants anys, amb major o menor regularitat,

Fragment del Retaule de Sant Jordi, fet per Pere Niçart, on es veu representada la ciutat de Mallorca emmurallada el segle XIV.

Els estudis sobre demografia avaluen també l'emigració mallorquina d'aquest segle. A la fotografia, un vaixell a punt de salpar del Port de Palma l'any 1913.

s'han organitzat Jornades d'Història Local a diversos pobles de l'illa (Alcúdia, Marratxí, Inca, Santa Maria) i a la comarca del Pla de Mallorca. Sens dubte, aquestes jornades incentiven la investigació històrica de les localitats on se celebren i, a la vegada, donen sortida als estudis «menors» que, d'altra manera, quedarien al calaix –o a l'ordinador– de l'investigador.

Així mateix, cal ressenyar els estudis que els setmanaris i revistes de la Part Forana recullen a les seves pàgines. És en aquestes publicacions –on molts cops ja hi ha dedicada una secció fixa a la història del municipi– on l'erudit, l'historiador, o el cronista local té gairebé sempre obertes les portes a l'edició dels seus treballs.

També podríem destacar els programes de les festes patronals de certs pobles. En aquestes publicacions, a més de ressenyar-se els actes festius, s'aprofita per recollir, a guisa de miscel·lània, tot un seguit d'aportacions històriques i literàries referides al municipi en qüestió.

Finalment, hem de ressaltar les publicacions científiques, ja clàssiques, que periòdicament s'editen a l'illa: les revistes *Estudis Baleàrics*, *Mayurqa* i el centenari *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*.

En definitiva, per tal de concloure aquest croquis sobre l'evolució i la situació actual de la investigació de la història local mallorquina, podem afirmar que aquesta, indubtablement, ha contribuït, contribueix i contribuirà a la construcció

d'unitats historiogràfiques superiors de gran valor. La pròxima fita potser sia la realització d'una magna història de Mallorca. Sols amb l'anàlisi profunda i sistemàtica de les històries locals publicades durant els darrers 10 anys, bastaria per completar i desterrar les interpretacions errònies que les diferents històries de Mallorca han estipulat, malgrat s'hagin consagrat com a «manuals d'estudi». No hem d'oblidar que la vertadera història d'una nació és fruit d'aportacions locals que, com si fossin granets d'arena, van omplint els buits del nostre passat.

NOTES

- MIRALLES SBERT, J.: *Catálogo del Archivo Capitular de Mallorca*, Imprenta Mossen Alcover, Palma, 1936-43; ROSSELLÓ LLITERAS, J.: «Los Archivos Eclesiásticos de la Diócesis de Mallorca», a *Aportaciones para una guía de los archivos de Baleares*, Palma, 1984, pp. 107-112.
- BINIMELIS, J.B.: *Nueva Historia de la isla de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes*, Imprenta de José Tous, Palma, 1927.
- DAMETO, J.: *Historia general del Reyno Baleárico*, casa de Gabriel Guasp, Mallorca, 1632 ó 1633.
- MUT, V.: *Historia del Reyno de Mallorca*, Mallorca, casa dels hereus de Gabriel Guasp, 1650.
- ALEMANY, J.A.: *Historia general del Reyno de Mallorca y de sus Islas adyacentes que sigue hasta el año 1700 y empieza desde el año de 1650...*, Palma, 1723.
- TERRASSA, G.: *Anales del Reyno e Isla de Mallorca. Formados por la chronologia de los años por el D... presbitero y pavorde de la Santa Iglesia Catedral, redactados, adicionados y continuados por D. J.M. Bover y Rosselló*, Manuscrit inèdit, c. 1775.
- TALLADES, F.: *Suplemento a la Historia del Reyno de Mallorca y de sus islas adyacentes (1650-1700) del Cronista Gerónimo Alemany*, Manuscrit inèdit, 1812.
- MORAGUES, M.; BOVER, J.M.: *Historia general del Reyno de Mallorca escrita por los Cronistas D. Juan Dameto, D. Vicente Mut y D. Gerónimo Alemany. Segunda edición corregida e ilustrada con abundantes notas y documentos y continuada hasta nuestros días*

por el Dr. D. Miguel Moragues, presbitero y D. Joaquín M^o Bover..., Imprenta D. Juan Guasp y Pascual, Palma, 1840-41.

9. MALLORCA, C.: *Loseta ilustrada por la invención milagrosa de la Virgen Nuestra Señora, llamada vulgarmente de Loseta i Resumpta histórica, corographica y cronológica de las islas y Real fuerza de Ibiza*, Imprenta Miguel Cerdà y Antich y Miguel Amorós, Mallorca, 1746. Sobre la història del poble de Loseta se sap de l'existència d'un manuscrit, ara perdut, escrit per Jaume Botellas.

10. CERVERA, J. (?): *Porreras ilustrada con la invención y milagros de la Santa Cruz, venerada en dicha villa, sus milagros. Descripción de la villa y de sus varones ilustres*. Manuscrit inèdit; TERRASSA, G.: *Crónica relación de la Ilustre y Fiel Villa de Lluchmayor escrita en 1770 por D.... Pbro. y Paborde de la Santa Iglesia Catedral, y completada en 1811 por el Dr. D. Francisco Talladas, Pbro. y Beneficiado de Santa Eulalia*, Palma, 1934; VERGER, J.: *Breve historia de la villa de Santa Margarita escrita en latin y traducida al castellano por Simón Alzina, año de 1820*, Imprenta Felipe Guasp y Vicens, Palma, 1884; BERARD, J.: *Viaje a las villas de Mallorca*. 1789, Ajuntament de Palma, Palma, 1983.

11. BARBERI SANTCELONI, J.: *Vida de la venerable Madre Sor Clara Andreu, natural de Palma, capital del Reino de Mallorca, religiosa gerónima en el monasterio de San Bartolomé de la villa de Inca, con un apéndice historia de dicha villa*, Imprenta de Melchor Guasp, Palma, 1807; TALLADES, F.: *Historia de la Villa de Campos por D.... Pbro. natural de dicha villa...* Imprenta de Felipe Guasp, Palma, 1892; BOVER, J.M.: «Crónica relación de la Ilustre y Fiel Villa de Porreras. Escribióla D.... quien la consagra al Magnífico Consejo de la misma y en su nombre el S. D. Sebastián Mora, Escrivano y Secretario de él...», a *Misceláneas*, t. IV, p. 308 i ss. Manuscrit inèdit, 1827; AMENGUAL, J.J.: *Apuntes sobre el origen e historia de la villa de Binisalem*, Imprenta de Juan Colomar, Palma, 1865; RULLAN, J.: *Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*, Imprenta de Felipe Guasp, Palma, 1875-76.

12. És el cas de Bartomeu Font Obrador i els seus volums sobre la història de Llucmajor.

Jaume Albertí i Albertí
Historiador